

RELIKTY ARCHEOLOGICZNE I ARCHITEKTONICZNE W REJONIE SZTUMU JAKO CZYNNIK AKTYWIZACJI TURYSTYCZNEJ I REWITALIZACJI URBANISTYCZNEJ MIASTA

ARCHEOLOGICAL AND ARCHITECTURAL REMNANTS OF SZTUM REGION AS A FACTOR OF ITS TOURIST ACTIVATION AND URBAN REVITALIZATION

Łukasz Łukaszewski

mgr inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Inżynierii Lądowej
Zakład Budownictwa i Fizyki Budowli

STRESZCZENIE

Artykuł podejmuje problematykę uczytelnienia we współczesnej przestrzeni kulturowej wschodniego Pomorza reliktyw archeologicznych i architektonicznych związanych z cywilizacją pruską w oparciu o kronikę Piotra z Dusburga i inne źródła historyczne. Na przykładzie miasta historycznego Sztum autor podejmuje próbę rekonstrukcji pozostałości dawnych warowni pruskich ziemi sztumskiej i rozważa możliwości ich wykorzystania jako produktów turystycznych w procesie rewitalizacji miasta.

Słowa kluczowe: przestrzeń kulturowa, rekonstrukcja, relikty, rewitalizacja miasta historycznego.

ABSTRACT

Article describes the issue of making legible, in the contemporary cultural area - Eastern Pomerania, archaeological and architectural relics related to the Prussian civilization based on a chronicle of Peter from Dusburg and other historical sources. On example of the historic town Sztum author attempts to reconstruct the remains of the old Prussian strongholds of Sztum land and consider their potential use as tourist products in the process of urban revitalization.

Key words: cultural area, reconstruction, relic, the revitalization of the historical town.

1. WSTĘP

1.1. Rewitalizacja miast historycznych

Celem rozpatrywanego projektu jest ochrona dziedzictwa obiektów architektonicznych i form krajobrazowych, modernizacja systemu transportu i infrastruktury oraz poprawienie warunków ekonomicznych lokalnej ludności, przez próbę rekonstrukcji pozostałości dawnych warowni pruskich ziemi sztumskiej. Przeanalizowano możliwości wykorzystania warowni jako produktu turystycznego w procesie rewitalizacji miasta historycznego. Rozpatrując projekt, należy zwrócić uwagę na definicję rewitalizacji, gdyż różni się ona od pojęć planowania i realizowania nowych zespołów zabudowy na dotychczas niezabudowanych terenach. Rewitalizacja definiowana jest jako odnowa miasta, która *odnosi się do procesu przystosowania stanu zagospodarowania miasta do zmiennych potrzeb społeczności miejskich i jednostek, które je tworzą. Generalnym celem odnowy miast jest zapewnienie harmonijnego i wielostronnego rozwoju miasta poprzez adaptację starych zasobów do nowych potrzeb, co zapewnia poprawę warunków życia w mieście, ochronę i zachowanie tych zasobów, integrację form historycznych i współczesnych oraz wyrównanie standardów nowych i starych zasobów* [8, s.135–136; 9].

Projekt zakłada zrównoważony rozwój regionalny, harmonizujący z potrzebą ochrony wartościowych elementów kulturowych.

1.2. Przykłady rewitalizacji małych miast w Europie

1.2.1. Stavanger – Norwegia

W mieście Stavanger przygotowano zintegrowany plan rewitalizacji, który objął swym zakresem ochronę dziedzictwa oraz modernizację systemu transportu i infrastruktury technicznej. Zgodnie z planem powiększono wielkość terenów przeznaczonych pod rekreację, określono granicę stref rolniczych w celu ich ochrony oraz stworzono mapę lokalizacji większych przedsięwzięć, zapewniając ich pracownikom wystarczające środki transportu publicznego. Ponadto w rewitalizacji miasta kluczową rolę zajęła ochrona dziedzictwa. W sąsiedztwie portu w Stavanger znajduje się najstarsza część zabudowy (Gamble Stavanger), składająca się z 170 drewnianych domów z XVIII w. Jest to największy zespół starej drewnianej zabudowy w północnej Europie, stanowiący czytelną i spójną stylistycznie tkankę miejską o wysokiej jakości estetycznej. Precyzyjne planowanie, oraz prawidłowe przygotowane projektu przez grono specjalistów dało znakomite rezultaty.

Trafne, w tym przypadku, jest przytoczenie wniosków dr inż. arch. Beaty Makowskiej, która pisze: *Dzięki–rewitalizacji Stavanger jest miastem o czystej strukturze, bogatym w przestrzenie dla rekreacji, przyjaznym do życia i mającym ludzką skalę. Istotną wartością jest założenie w planie zrównoważonego rozwoju, harmonizującego z potrzebą ochrony wartościowych elementów kulturowych* [6, s. 239–245]

1.2.2. Jorvik Viking Centre – Wielka Brytania

W tym przypadku rewitalizacji skupiono się na turystyce i promocji dziedzictwa kulturowego wikingów pojawiających się w Europie. Stworzono rozległą bazę w której skład wchodziły muzea, ośrodki zabytkowe, parki rozrywki, oraz rekonstrukcja osady. Dzięki sezonowym targom handlowym i targowiskom uzupełnionym w inscenizację pokazujące historyczne sceny z życia społeczeństwa Wikingów stworzono niesamowitą atmosferę. Przez rzetelne badania, potwierdzone źródłami historycznymi, pokazano dziedzictwo Wikingów zamieszkujących tamte rejony Europy. Uważam, podobnie jak Chris Halewood i Kevin Hannam z University of Sunderland w Wielkiej Brytanii, że jest to dobry przykład pokazujący prawidłowe wykorzystanie potencjału kryjącego się w różnych lokacjach historycznych i potwierdzam ich opinie, że *Dziedzictwo turystyczne Wikingów jest znaczą-*

cym zjawiskiem w Europie w zakresie jego skali, jego międzynarodowego charakteru i wkładu w lokalną tożsamość gospodarczą i kulturalną [3, s. 565–580].

2. KONCEPCJA REWITALIZACJI MIASTA HISTORYCZNEGO I ZIEMI SZTUMSKIEJ

2.1. Analiza historii ziemi sztumskiej na podstawie kronik Piotra z Dusburga i innych źródeł historycznych

Pierwszą kartę dziejów pisanych Sztumu wypełnia relacja krzyżackiego kronikarza Piotra z Dusburga z drugiej wyprawy krzyżowej do Pomezanii w 1236 r. którą dowodził margrabia Miśni-Henryk III. Dusurg pisze: *W ziemi pomezkańskiej znajdował się niegdyś obszar zwany Rezją, w którym mieszkali sławni i doświadczeni wojownicy. Na nich to – wspomniany książę – przykładając rękę do pługu i nie oglądając się do tyłu – mężnie natarł, niszcząc raz po raz grabieżą, ogniem i wielkim rozlewem krwi niewiernych. Zamek ich położony w pobliżu rzeki Mokrej oraz wszelkie umocnienia, jakie mieli w tym miejscu, które nazywa się Sztum, i jakie mieli w pobliżu Postolina, w pobliżu Prabut i Obrzymowa, w pobliżu jeziora Družno i Wielbarka, przemocną zbyły i obróciwszy w perzynę zrównał z ziemią, a niewiernych zabił lub wziął do niewoli. Lecz jak dzielnie i jak mężnie wspomniany margrabia jakby lew, który przed niczym się nie cofa, pokonał wymienione plemiona, tego nikt nie może dokładnie opisać ani słowami, ani piórem. A tak był wobec nich nieustępliwy na wojnie, że poddały się one wierze i braciom. I tym prawom i wolnościami, jakie wówczas in nadano, podlegali także inni nowo nawróceni [7, s. 53].*

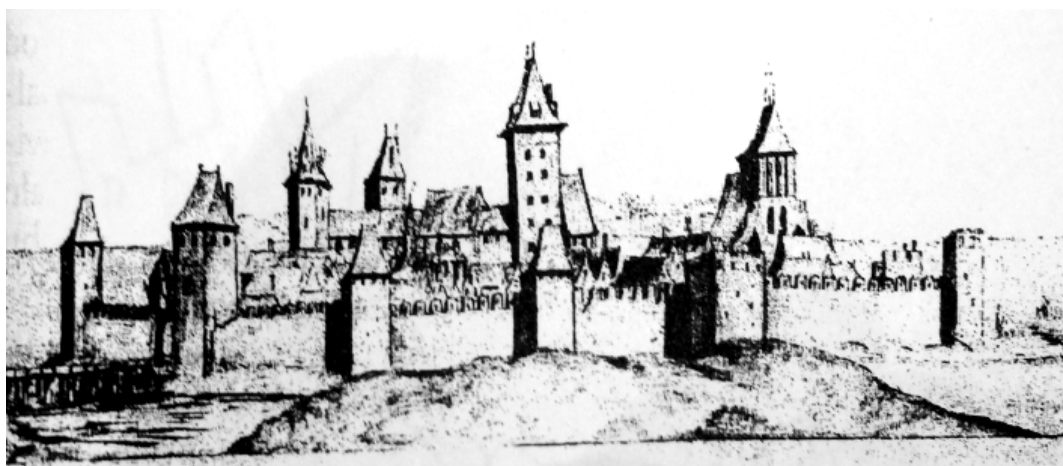
Ryc. 1. Stan istniejący zamku w Sztumie. Źródło: fot autor

Fig. 1. Photo of the existing condition of the castle in Sztum. Source: . author's photo

Badając dzieje Sztumu, nie można zapomnieć o ostrych relacjach księcia Świętopełka z Zakonem – sporze, który godzono i wznawiano, gdy Krzyżacy próbowali opanować ziemie Żuław Wielkich, które zaliczali do państwa pruskiego, a nie pomorskiego obszaru państwowego. Kwestionowali prawo Świętopełka do pobierania cła na Wiśle w Sartowicach pod Świeciem.

Walki powstańcze i wojna Krzyżaków ze Świętopełkiem trwała z przerwami do 1253 r., niosąc za sobą wielkie spustoszenie. W 1242 r. Prusy zakonne stanęły w ogniu, spłonęło wiele krzyżackich twierdz i warowni. Proces pełnej stabilizacji wewnętrznej w Pomezanii datuje się na 1274 r. Zgodnie z badaniami Szymona Grunau początek budowy Sztumu datuje się na 1278 r. Konstrukcję zamku, początkowo drewniano-ziemną (*bona curie, qui disitur Stoma*, czyli „silny gród”, który nazywano Sztum), przekształcono w murowaną po przemianie architektonicznej datowanej na około 1335 r. [2, s. 145].

Historyczne wzmianki o Sztumie możemy również znaleźć w dziełach kronikarza zakonnego Jana z Żuławki i Jana Długosza.

Ryc. 2. Panorama Sztumu z lat 1627–1628 według rysunku z dziennika A. Boota. Źródło: [2]

Fig. 2. Panorama of Sztum the years 1627–1628 according to the figure from the log A.Boota. Source:[2]

Z kroniki Jana z Żuławki, *Starszej Kroniki Wielkich Mistrzów*, dowiadujemy się, że podczas kampanii letniej 1410 r. Sztum zdobyto zdradą i przekupstwem, a więc sposobem, który zasługiwał w ocenie krzyżackiego dziejopisarza na pogardę. Nie rozstrzygnięto definitywnie, ile razy podczas kampanii król Władysław Jagiełło przebywał w Sztumie, ale wiemy, że zamek sztumski w oczach króla była bardzo ważnym punktem strategicznym. Władysław Jagiełło postanowił oddać go w zarząd swojemu późniejszemu marszałkowi nadwornemu Andrzejowi Brochockiemu, osobie bardzo zaufanej i jednocześnie będącej wybitnym dowódcą i specjalistą w zakresie wojskowości. Brochocki wcześniej otrzymał od króla za dotychczasowe zasługi zamek w Morągu.

Potwierdzenie tych faktów znajdujemy w tekstach Jana Długosza który pisze: *Mistrz pruski Henryk von Plauen zdawszy sobie sprawę, że jego wysiłki, których celem było najeżdżanie ziem Królestwa Polskiego z oddziałami najemnych i własnych wojsk [...] ruszył z wojskiem z Pomorza, pomaszzerował do Prus i obległ zamek Sztum, który był w rękach Andrzeja Brochockiego. Zmierzał do położenia kresu wielkim i ustawicznie wyrządzonym szkodom i krzywdom, których wojska królewskie ze względu na swe sąsiedztwo dopuszczały się wobec zamku malborskiego [2, s. 202]. Po długim oblężeniu zamku w Sztumie w połowie listopada 1410 roku nastąpiła honorowa kapitulacja polskiej załogi, która oddała mistrzowi i Zakonowi nie tylko zamek w Sztumie, ale i zamek Morąg, któremu groziło podobne niebezpieczeństwo [2, s. 202].*

W czasie wojen szwedzkich, dzięki staraniom starostów, zamek zachował walory obronne aż do lat 20. XVII stulecia i stał się obiektem pożądania Szwedów, którzy opanowali go po raz pierwszy w lipcu 1626 r. W 1664 r., opuszczając ziemie polskie, totalnie obrabowali zamek, wywożąc nie tylko mienie ruchome, ale także wyposażenie trwałe. *Wywieziono zielone piece, kominki, posadzki i zdewastowano z tak wielkim staraniem przez rodzinę Czermów urządzone wnętrza zamkowych komnat [...].*

Analizując historię ziemi Sztumu, nie możemy zapomnieć o podpisaniu traktatu pokojowego z Szwecją, który został zawarty w Sztumskiej Wsi 12 IX 1635 r. Odzyskaliśmy zajęte przez Szwedów i Brandenburczyków tereny w Prusach Królewskich, ale straciliśmy Inflanty. Rozejm zagwarantował katolikom i ewangelikom swobodę praktyk religijnych w Inflantach i Prusach Królewskich.

2.2. Opis zamku

Trójczłonowy zamek w Sztumie, siedziba wójta zakonnego, z dwoma przedzamczami, został usytuowany na przesmyku ciągu wysp. Rynnowe jezioro, zwane w przeszłości Białym, było rozdzielane w zależności od poziomu lustra, przez dwie lub trzy zróżnicowane gabarytowo wyspy. Od lądu, od strony północno-zachodniej i południowo-wschodniej, oddzielały go obniżenia terenowe, tworząc z natury obronne miejsce. Szeroki średnio na 300 m i długi na około 800 m, naturalny przesmyk rozdzielał dawne Jezioro Białe na Jezioro Zajezierskie (zwane też Jeziołem Sztumskim), oraz Jezioro Barlewskie. *„Okolo tego zamku przepokop, a za nim mur i za murem jezioro wokoło tego zamku* [2, s. 152]. Wyspowa lokalację potwierdzają źródła pisane o Sztumie z początku XV w. informujące, że zamek: *plywa pośrodku wody, położony jest wysoko i ma 20 wież* [2, s. 146], nowożytny ilustracje, historyczna kartografia i ikonografie oraz XVIII-wieczne widoki. W świetle źródeł pisanych średniowieczny zamek w Sztumie miał bardzo szeroki program użytkowy, daleko odbiegający od innych siedzib urzędników zakonnych z porównywalnego szczebla administracyjnego. Na taki stan rzeczy złożyło się szereg okoliczności i dogodna lokalacja która zapewniała wzrokową łączność z pobliskimi zamkami w Malborku, Dzierzgoniu i Gniewie, usytuowanie na głównej trasie handlowej do Malborka, oraz bliskość puszczy sztumskiej bogatej w zwierzynę łowną. Zamek w Sztumie był jednym z ulubionych miejsc wielkich mistrzów zakonu, którzy z racji wyjątkowego piękna, wyspowego usytuowania i dogodnego położenia w pobliżu terenów myśliwskich, traktowali go jako miejsce wytchnienia, ale także pracy. Przyjmowani tutaj goście i odpowiednie organizowanie ich pobytu było jedną z form rozwoju ówczesnych stosunków dyplomatycznych.

Korzystne było tu również sąsiedztwo Malborka – stolicy państwa zakonnego w Prusach, otoczonej łańcuchem zamków i obronnych dworów, którego najsilniejszym ogniwem był właśnie Sztum. Potwierdzenie znaczenia Sztumu znajdujemy również we współczesnych tekstach opisujących rozwój browarnictwa na terenach Puszczy Sztumskiej.

Na terenie Puszczy Sztumskiej rozwijało się także bartnictwo. W inwentarzach folwarku w Benowie nie ma wprawdzie wzmianki o ulach czy barciach, ale wiemy, że z tego gospodarstwa dostarczano wosk do kościoła w Zantyrze. Także jego nazwa, tłumaczona czasem jako Bienenhof (Pszczeli Dwór) wskazywać może, że hodowla pszczoł odgrywała tutaj istotną rolę. W akcie lokacyjnym Koniecwałdu wspomniano o miodzie z barci. Pozyckiwanie miodu podlegało regule – bartnikom można było sprzedawać miód jedynie urzędnikom zakonnym [1, s. 7–14]. Na pewno można wychwycić na tym terenie powstawanie od okresu średniowiecza nowych traktów. Drogi te w 1565 r. były wytyczone na trzech głównych kierunkach: z Malborka przez Sztum w stronę Prabut lub Kwidzyna, ze Sztumu w stronę Elbląga oraz z Dzierzgonia poprzez obszar starostwa w kierunku Malborka. Przyjmując jako punkty orientacyjne karczmy w poszczególnych wsiach starostwa, główna trasa z Malborka wiodła przez Wielbark (dziś część Malborka), Gościszewo, Koniecwałd, a prowadząc przez Sztum biegła dalej przez Sztumską Wieś i Nową Wieś

w kierunku Kwidzyna.[...] W 1615 r. utrzymało się znaczenie drogi Malbork, Wielbark, Gościszewo, Koniecwałd, Sztum, Sztumska Wieś [10, s. 15 – 31].

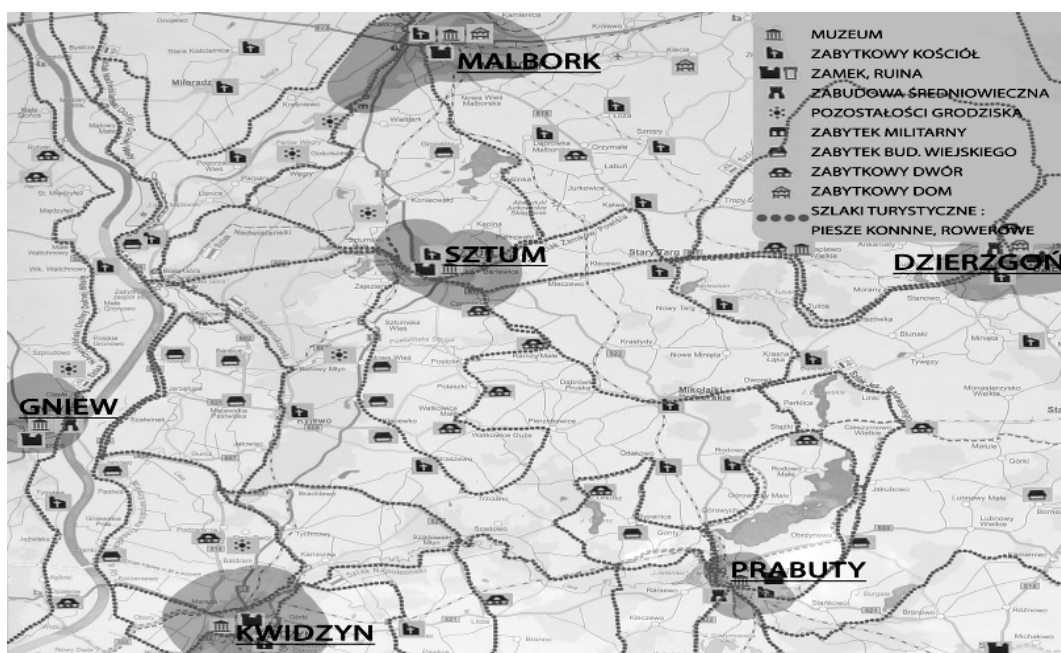
2.3. Główne założenia koncepcji rewitalizacji

Dzięki analizie i badaniu źródeł pisanych powstała baza informacji, która umożliwiła szersze i lepsze wykorzystanie walorów danych lokacji.

Po przebadaniu dzieł historycznych oraz informacji związanych z lokacją danego terenu autor proponuje nowe rozwiązania rewitalizacyjne Sztumu oraz miejscowości przyległych w taki sposób, aby podkreślić walory estetyczne poszczególnych lokacji, np. przez stworzenie bazy hotelowej, turystycznej i kulturowej w miejscach przedstawionych na ryc 3.

Celem autora projektu jest połączenie czterech ważnych z aspektu historycznego lokacji: Gniewu, Malborka, Sztumu oraz Kwidzyna, znajdujących się na trasie północ-południe, wschód-zachód, w których miałyby się znajdować poszczególne atrakcje. Główną bazą wypadową rozpoczynającą ścieżkę dla zwiedzających miałyby być Gniew, gdyż znajduje się tam największe zaplecze hotelowe oraz bezpośrednie połączenie rzeczne z Malborkiem i Kwidzynem a także połączenie drogowe z innymi, atrakcyjnymi lokacjami. Autor proponuje stworzenie tras turystycznych rowerowych, pieszych, konnych oraz trasy rzecznej na Wiśle.

Należy zwrócić uwagę, że dookoła Sztumu znajdują się ruiny wielu pokrzyżackich warowni zachowanych zarówno w dobrym, jak i złym stanie technicznym. Autor proponuje stworzenie specjalnych tras wycieczkowych, które miałyby na celu możliwość zwiedzenia starych fortyfikacji. Proponuje, aby wspomóc i wypromować uprawę i handel ziołami, z których słynęli bracia z zakonu krzyżackiego. Wznówić produkcję miodu pitnego według receptury braci zakonnych, jako trunku regionalnego i wprowadzić go do sprzedaży w punktach gastronomicznych. W letnim sezonie turystycznym organizować imprezy plenerowe, targi handlowe i targowiska z regionalnymi produktami i pamiątkami, uatrakcyjnione inscenizacjami przedstawiającymi historyczne sceny z życia społeczeństwa sztumskiego.

Ryc. 3. Koncepcja rewitalizacji rozpatrywanego terenu. Źródło: opracowanie własne

Fig. 3. The concept of revitalization of the area under consideration. Source: develop own

Aby lepiej promować i prezentować zabytki, autor proponuje stworzenie wirtualnych prezentacji mających na celu zrekonstruowanie zniszczonych warowni, relikwów, w taki sposób, aby nie ingerować zbyt agresywnie w zmianę krajobrazu historycznego i zachować jego obecny stan, a zarazem pokazać, jak hipotetycznie mogłyby wyglądać w czasach swojej świetności [4, s. 209–223]. Dzięki takim zabiegom ruiny, łąki i gruzowiska odsłonią swoją historię. Prace konserwatorskie i działania zabezpieczające relikty historyczne powinny być wykonywane zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi.

3. PODSUMOWANIE

Tereny wokół Sztumu, należące do dawnej Pomezanii, są bardzo atrakcyjne turystycznie. Współpraca gmin, restauratorów i zarządców pobliskich zamków może stworzyć na tym terenie bardzo interesujący program turystyczny, oferujący nie tylko bazę hotelową, ale również bazę wypadową łączącą poszczególne zamki oraz regionalne atrakcje, w tym związane z transportem rzeczny i dorożkami czy inscenizacjami pokazów rycerskich oraz historycznych scen z życia zamku sztumskiego i innych zamków.

Proponowane przedsięwzięcia z pewnością mogłyby wpłynąć na rozwój ekonomiczny regionu, poprawę warunków życia lokalnej społeczności, zmniejszenie bezrobocia.

ARCHEOLOGICAL AND ARCHITECTURAL REMNANTS OF SZTUM REGION AS A FACTOR OF ITS TOURIST ACTIVATION AND URBAN REVITALIZATION OF THE TOWN

1. INTRODUCTION

1.1. Revitalization of the historic cities

The purpose of the topic at issue is the protection of architectural heritage and landscape forms, modernization of transport and infrastructure, and improvement of economic conditions of the local population, through an attempt to reconstruct the remains of the old stronghold of the Prussian land Sztum. The potential uses of a stronghold as the tourism product in the process of revitalization of the historic city has been examined. When considering a particular topic, attention should be paid to the definition of regeneration because it is different from the concepts of planning and implementing new teams building at the time not yet-not built areas. Revitalization as a city renewal that, *“refers to the process by the use of state-development of the city to the changing needs of urban communities and the individuals who create them. The general objective of urban renewal is to ensure harmonious and multilateral development of the city through adaptations of old resources to new needs, which ensures the improvement of urban living conditions, protection and conservation of these resources, the integration of historical and contemporary forms and alignment of standards, new and old resources [8, s.135–136; 9]* “The project involves the balanced regional development, harmonizing with the need to protect valuable cultural elements.

1.2. Examples of small cities revitalization in Europe

1.2.1. Stavanger–Norway

In Stavanger city an integrated revitalization plan was prepared, which involved the protection of heritage and modernization of the transport system and technical infrastructure

within its scope. According to the plan the number of sites for recreation was expanded, agricultural areas were defined and, in order to protect them, the map of the location of larger companies was created, providing their employees adequate public transport. In addition, in the revitalization of the city, heritage protection took a key role. In the vicinity of the port in Stavanger is the oldest part of the building (Gamble Stavanger), consisting of 170 wooden houses of the eighteenth century. It is the largest concentration of old wooden building in Northern Europe, which forms readable and stylistically coherent urban fabric of high aesthetic quality. Precise planning and proper design prepared by a group of experts brought excellent results.

Relevant in this case is to cite the conclusions of Dr. Eng. arch. Beata Makowska who writes: *Thanks to this the revitalization Oslo is a city with a clean structure, rich spaces for recreation, friendly to life and having a human scale. The important value is the assumption in the plan for sustainable development in harmony with the need to protect valuable cultural elements* [6, s. 239–244].

1.2.2. Jorvik Viking Centre – The Great Britain

In this case of the revitalization the focus was on tourism and promotion of cultural heritage of the Vikings emerging in Europe. An extensive base composed of the museums, antique centers, theme parks, and the reconstruction of the settlement was created. With seasonal fair trade and local fairs showing historical scenes from the life of Vikings society an amazing atmosphere was created. Through reliable research, confirmed by historical sources the Vikings heritage living in those parts of Europe was presented. I think, like the Halewood Chris and Kevin Hannam of the University of Sunderland in the UK that it is a good example showing the correct use of the potential in a variety of historical sites and I confirm their opinions that *Viking heritage tourism is a significant European phenomenon in terms of its scale, its internationality, and its contribution to local economic and cultural identities* [3, s. 565–580].

2. CONCEPT OF REVITALIZATION OF HISTORIC CITY AND LAND OF SZTUM

2.1. Analysis of the history of sztum land on the basis of Peter chronicles from Dusburg and other historical sources

The first written history of Sztum land can be found in the relation of Teutonic chronicler Peter of Dusburg from the second crusade to Pomezania in 1236, commanded by the Margrave of Meissen-Henry III. Dusurg writes: *In the land of Pomezania was once land called Rezia in which lived famous and experienced warriors. On them - mentioned earlier prince – applying his hand to the plow and not looking back – valiantly attacked, and destroyed again and again by plundering, fire and great bloodshed of infidels. Their castle located near the river Mokra and all strengthening they had in this place, which is called Sztum, and which they had close to Postolin, near Prabut and Obrzymow, near the lake Druzno and Wielbark, by violence won and turned into ashes, equated with ground, and the infidels killed or took as prisoners. But how bravely and courageously, this mentioned earlier Margrave like a lion, who stop at nothing, defeated the tribes, that is something no one can accurately describes neither with words nor pen. And he was so adamant against them in the war, that they surrendered to the faith and to the brethren. And that rights and freedoms, which were then assigned to them, were also subjected to the other new converts* [7, s. 53].

Studying history of Sztum we can not forget the sharp relations between Prince Świętopełk and the Teutonic Order, the dispute which was reconciled and resumed when the Knights tried to seize the lands of the Great Żuławy, which they considered as the Prussian state, and not the Pomeranian region of the state. They questioned Świętopełk's rights to collect duties on the Vistula River in Sartowice near Święcie.

The insurgent fights and the war between the Teutonic Knights and Świętopełk lasted intermittently until 1253, bringing some great devastation. In 1242 Prussian state caught fire, many Teutonic fortresses and strongholds burned down. The full internal stability of Pomezania dates back to 1274. According to the research of Simon Grunau, the onset of construction of Sztum dates back to 1278, initially it was construction of wood and earth (*bona curie, qui disitur Stoma*, a strong castle, which was called Sztum), until the conversion of the architectural and building brick castle in Sztum dating back about 1335 year [2, s. 145].

Historical references to Sztum can also be found in the works of religious chronicler John of Zulawki and John Dlugosz.

From chronicle of John of Zulawki *Elder chronicles of the Grand Masters*, we learn that during the summer campaign in 1410 year Sztum was captured by treason and bribery, so in the way which deserves, in the evaluation of the Teutonic historian, contempt. It was not resolved definitively how many times during the campaign King Wladyslaw Jagiello was in Sztum, but we know that the castle in the eyes of the king was a very important strategic point. Wladyslaw Jagiello decided to give it under management of his subsequent Marshal Andrew Brochocki, very trusted person and at the same time being an outstanding leader and specialist in the military. Brochocki had received from the king the castle in Morag for the previous achievements.

Confirmation of these facts we can find in the writings of John Dlugosz who writes: *The Prussian Master Heinrich von Plauen realizing that his efforts aimed at attacking the lands of the Kingdom of Polish with troops and their mercenary forces [...] headed with the army from Pomerania, marched into Prussia and laid siege to the castle Sztum, which was in the hands of Andrew Brochocki. Seeking to put an end to a great and constantly damages and injustice, which the royal army due to its proximity committed towards Malbork Castle. After a long siege of the castle in Sztum in mid-November 1410, there was an honorable surrender of the Polish crew who passed to "the master and to the Order not only Sztum castle but also the castle Morag, who was threatened by a similar danger.*

During the Swedish wars, thanks to the mayors, castle has retained its defensive qualities until the twenties of the seventeenth century and became the object of desire of Swedes who mastered it the first time in July 1626. In 1664, while leaving the Polish lands, they totally robbed the castle, taking away not only movable property, but also the durable equipment. *Green stoves, fireplaces, floors were all deported and all interiors of the castle chambers were devastated which were with such great efforts by the family Czemów decorated.*

Analyzing the stories of the land Sztum we can not forget about signing a peace treaty with Sweden, which was signed in the Village Sztumska on 12th September 1635. We recovered occupied by the Swedes and Brandenburg areas in Prussia but we lost Livonia. The truce guaranteed to Catholics and to Protestants freedom of religious practice in Livonia and Prussia.

2.2. Description of the castle

Tripartite castle in Sztum, headquarters of monastic mayor, with two front sites was located on the isthmus within the islands. Gutter lake called in the past White was separated depending on the level of the mirror by two or three different in dimensions islands. Two or three different overall dimensions of the island. From the mainland, from the north-west and south-east, it was separated by lower terrain, making the defensive nature of the place. Wide average of 300 meters and about 800 meters long, natural isthmus divided the former Lake White into Lake Zajeziarskie (also called Lake Sztum), and Lake Barlewskie. *(Around the castle ditch, and then the wall and behind the wall around the castle lake)* [2, s. 152]. Insular location is confirmed by written sources of Sztum from the beginning of the fifteenth century, indicating that the castle *floats in the middle of the wa-*

ter, is located high and has 20 towers, modern illustrations, historical cartography and iconography, and the eighteenth-century views. In the light of written sources, the medieval castle Sztum had a very broad utility, far different from the other residences of monastic officials of comparable administrative level. For this situation influence had a number of circumstances and convenient location which provided a visual connection with the nearby castles in Malbork, Dzierzgoń and Gniewo, location on the main trade route to Malbork, and the location of Sztum forest rich in game. Sztum Castle was one of the favorite destinations of the great masters of the Order, who by virtue of outstanding beauty, the island location and convenient location near the hunting areas treated it as a place of rest, but also work. Welcomed guests and the corresponding organization of their stay was one of the forms of development of contemporary diplomatic relations.

Beneficial was also a proximity of Malbork – the capital of the Teutonic state in Prussia, surrounded by the defensive castles and mansions, which strongest link was Sztum castle. Confirmation of the importance of Sztum we can also find in contemporary texts describing the development of the brewing industry in the area of Sztumska Forest.

The Forest Sztumska also developed bee-keeping. Although in the inventories farm in Benów there is no reference to hives, but we know that from this farm was supplied wax to the church in Zantyr. Even its name, translated sometimes as Bienenhof (Bee's Manor) may indicate that breeding bees played a vital role. In the foundation act of Koniecwałd honey of beehives was mentioned. Obtaining of honey was subjected to the rule - beekeepers could sell honey only to religious officials [1, s. 7–14].

"Surely you can capture in this area since the Middle Ages formation of new tracts. These roads in 1565 were marked in three main directions: from Malbork by Sztum castle towards Prabut or Kwidzyń, from Sztum towards Elbląg and Dzierzgon by area of the county in the direction of Malbork. Assuming as landmarks inns in the different villages of county, the main route from Malbork led by Wielbark (now part of Malbork), Gościszewo, Koniecwałd, and leading by Sztum castle ran on through Sztumska Village and New Village in the direction of Kwidzyń. [...] In the 1615 the importance of roads to Malbork, Wielbark, Gościszewo, Koniecwałd, Sztum Sztumska Village was maintained [10, s. 15–31].

2.3. Key concepts of revitalisation

Through the analysis and study of written sources, database was created which allowed a wider and better use of the advantages of the site.

After examining the historical works and information related to the site of the area the author offers new solutions of Sztum revitalization and of the village adjacent in such a way to emphasize the aesthetic qualities of every sites, for example through the creation of touristic and cultural hotel base in the following locations (Fig. 3).

The aim of the author of the project is a combination of four important, from the aspect of the historic locations of Wrath, Malbork, Sztum and Kwidzyń, locations along the route north-south, east-west in which would have to be different attractions. As the main base for visitors and starting path would be Gniew, because there is a largest base of hotel facilities and a direct connection to the river Malbork and Kwidzyń and road links to other attractive locations. The author proposes the creation of tourist routes for cycling, hiking, horse riding and a river route on the Vistula river.

It should be noted that around Sztum there are many Teutonic fortress ruins preserved both in good and poor technical condition. The author proposes to create special tourists routes which could create the opportunity to visit the old fortifications. It is proposed to assist and promote the cultivation and trade of herbs which were famous among brothers of the Teutonic Knights. To resume production of mead according to brothers' formula as a regional drink and to start selling it in restaurants. In the summer tourist season to organize outdoor events, trade fairs and markets with regional products and souvenirs,

accompanied by stage performances and depicting historical scenes from the life of Sztum society.

In order to better promote and present the monuments, the author proposes to create a virtual presentation in order to reconstruct the destroyed fortress, relics, in such a way as not to interfere too aggressively in changing historical landscape and maintain its current status, and also show how hypothetically might look like in the times of its splendor [4, s. 209–223]. Thanks to that ruins, meadows and rubble will reveal their story. Restoration works and historical relics protective measures should be carried out in accordance with the recommendations of the conservator.

3. CONCLUSION

Areas around of Sztum, former Pomezania, are very attractive areas for tourists. The cooperation of municipalities, restaurateurs and managers of nearby castles can create in this area very interesting tourist program not only by hotel accommodation but also as a base connecting the various castles and attractions in the region, including those of river transport and horse-drawn carriages or performances of knights' shows and historical scenes from the life of Sztum's society and other castles. The proposed projects will certainly affect the region's economic development, will bring the improvement of living conditions of the local community by reducing unemployment.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Chęć A., Wykorzystanie zasobów naturalnych Puszczy Sztumskiej w czasach krzyżackich, w: *Z dziejów Sztumu i okolic*, cz. 5, Sztum, Towarzystwo Miłośników Ziemi Sztumskiej, 2007, ISBN 978-83-914574-7-4.
- [2] Haftka M., *ZAMKI KRZYŻACKIE. Dzierżoń – Przezmark – Sztum. Szkice z dziejów*, Gdańsk, Marpress 2010, ISBN 978-83-7528-037-1.
- [3] Halewood C., Hannam K., Viking heritage tourism: Authenticity and Commodification, *Annals of Tourism Research* 2001, vol. 28, iss. 3, str. 565 -580.
- [4] Kadłuczka A., Rekonstrukcja architektoniczna – realne czy wirtualne modelowanie rzeczywistości historycznej?, w: *Doktryny i realizacje konserwatorskie w świetle doświadczeń krakowskich ostatnich 30 lat*, Kraków, Wydaw. WAM 2011, ISBN 978-83-7505-793-5.
- [5] Kwidzyn. *Z dziejów miasta i okolic*, Olsztyn, Wydaw. Pojezierze 1982, ISBN 83-7002-058-5.
- [6] Makowska B., Rewitalizacja małych miast na przykładzie Stavanger (Norwegia), *Czasopismo Techniczne*, seria Architektura 2012, z. 12, 3-A.
- [7] *Piotr z Dusburga. Kroniki Ziemi Polskiej*, Toruń, Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2004, ISBN 978-83-231-1744-5.
- [8] Skalisk K., Problemy rewitalizacji, w: *Gospodarka przestrzenna gmin. Poradnik*, t 3, Kraków, Fundusz Współpracy – Brytyjski Fundusz Know-How 1998.
- [9] Sumień T., Furman-Michałowska J., Ufnalewska K., Wąs W., *Odnowa miast europejskich*, Warszawa, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej 1989.
- [10] Szramowski W., *Wyszynk piwa w Starostwie Sztumskim w latach 1466 –1772, Z dziejów Sztumu i okolic*, cz. 5, Toruń, Towarzystwo Miłośników Ziemi Sztumskiej 2007.

O AUTORZE

Absolwent Wydziału Inżynierii Lądowej (specjalizacja konstrukcje budowlane i inżynierskie) oraz Wydziału Architektury (specjalizacja architektura i urbanistyka Politechniki Krakowskiej). Od 2012 r. zatrudniony na Politechnice Krakowskiej na Wydziale Inżynierii Lądowej w Zakładzie Budownictwa i Fizyki Budowli jako pracownik naukowo- dydaktyczny na stanowisku asystenta. W tym czasie ukończył studia podyplomowe z szacowania nieruchomości i z konserwacji zabytków. Zdobytą wiedzę wykorzystuje w badaniach do pracy doktorskiej nad dokumentowaniem i zabezpieczaniem relikto zachowanych obiektów architektonicznych przy wykorzystaniu skanerów 3D, termowizji, termografii i fotometrii.

ABOUT THE AUTHOR

Graduated from the Faculty of Civil Engineering construction equipment and Engineering, and the Faculty Architecture of specialization and Urban Planning Architecture Cracow University of Technology. Since 2012 employed at the Cracow University of Technology at the Faculty of Civil Engineering in the Department of Civil and Building Physics as an educational researcher and an assistant. During this time he completed postgraduate studies in Estimation Property and Postgraduate Study of the Preservation of Monuments. Uses The acquired knowledge in the research for her doctoral thesis on documenting and securing the relic preserved architectural structures using 3D scanners, thermal imaging, thermography and photometry.

Kontakt | Contact: Ilukaszewski@pk.edu.pl